

IDENTITAT CATALANA

per Joan J. Pujadas
i Dolors Comas d'Argemí

28 (252 / Volum 2 / abril 1982

ciència 15)

En el llarg i variable procés a través del qual Catalunya ha defensat la seva personalitat política i cultural, els símbols han jugat un paper important perquè han contribuït a furnir els catalans d'uns senyals d'identitat, d'una consciència diferenciadora. No és possible de fer una simple enumeració dels símbols de la catalanitat: cada moment històric genera o recrea uns símbols; cada sector social els empra i els atribueix continguts diferents. En aquest treball s'aborda l'anàlisi dels símbols considerant la seva discontinuïtat i la seva heterogeneïtat.

Joan J. Pujadas (Barcelona, 1951). Doctor en filologia romànica i professor adjunt d'antropologia a la Universitat de Tarragona. Ha publicat diversos treballs especialitzats sobre etnociència i sistemes cognitius.

Dolors Comas d'Argemí (Barcelona, 1951). Doctora en prehistòria antiga. Professora adjunta d'antropologia cultural a la Universitat de Tarragona. Especialitzada en aspectes de l'estructura de la família a Catalunya i Aragó.

...
*Perquè los pals eren quatre
i eren quatre los senyals
essent cada barra un símbol
essent un nom cada pal.*

*Dret, es deia lo primer
i lo segon Llibertat
Justícia era el nom del terç
Indústria lo nom del quart!
Ai, Castilla castellana
no t'bagués conegut mai!...*
(Victor Balaguer, *Els Quatre pals de sang*)

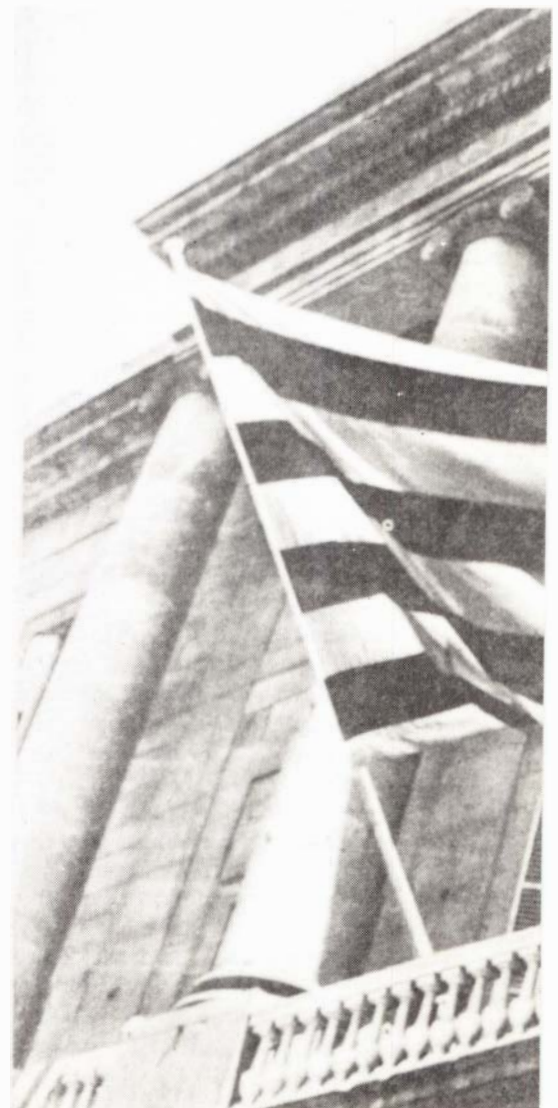

El poeta català Ventura Gassol deia fa pocs anys que la poesia "és el verb de la Pàtria, el verb que ho conté tot; la poesia és allò que més ha atès l'ànima profunda de Catalunya i que més ha empès l'ànima mateixa del país". Efectivament, no es pot dubtar de l'eficàcia del registre poètic en el dilatat context històric de persecució i

negació del nostre fet diferencial. La poesia té l'avantatge de constituir un llenguatge connotatiu, que expressa sense dir, que condensa els símbols i que, en última instància, provoca sentiments d'identitat i destapa valors compartits per aquells qui es consideren membres d'un poble.

Quan es parla dels símbols es tendeix a reificar la visió del món que aquests contenen, emprant-los com si posseïssin valors estàtics, unidimensionals. Es constata l'antiguitat de molts dels nostres símbols i la seva perdurabilitat durant segles i es tendeix a associar-los amb unes essències de la catalanitat que ens apareixen també com a perdurables i immutables, que se situen per sobre de la història. Però, igual que el discurs poètic a què ens referíem, els referents simbòlics són prou oberts (connotatius i ambigus) per acceptar de bon grat la recreació constant de cada fita del transcurs històric. Aquesta recreació suposa una incorporació del passat, de la tradició, en el present. Ara bé, aquesta fusió de passat i present no significa necessàriament comprensió i ni de molt acceptació.

Perquè la comprensió i encara més l'acceptació del nostre passat és fruit de la intencionalitat, dels propis valors, de la projecció cap a darrera del nostre present. Les ciències socials, i sobretot la història i l'antropologia, tracten de discernir la lògica profunda que explica la formació d'una identitat i d'una consciència col·lectives i els mecanismes del seu funcionament. Sabem que cada moment històric és, si fa no fa, el fruit d'un

I SÍMBOLS CULTURALS

"Després de set anys de prohibició, la nostra bandera torna a onejar sobre el cel blau de Catalunya..." (Imatges, 18 de juny de 1930).

(ciència 15

abril 1982 / Volum 2 / 253) 29

llegat que s'anomena tradició, però difícilment es poden reduir a un discurs racional-científic les complexitats dels processos de simbolització i els mecanismes mitjançant els quals la identitat dels catalans es manté al llarg d'uns fets històrics contradictoris, enmig d'una selva de símbols, agafant la imatge emprada per l'antropòleg americà Victor W. Turner.

El nostre objectiu en aquest treball és el de demostrar que els diferents símbols de la catalanitat (com la llengua, la bandera, la sardana, els castells, la flama, Sant

Jordi o la Verge de Montserrat, entre d'altres) no són categories estàtiques, esclerotitzades, homogènies, sinó un fet viu i en procés constant de recreació i transformació. Volem insistir, en fi, que darrera d'una anàlisi mínimament rigorosa dels símbols d'identitat catalana no trobem essències, sinó un conjunt de circumstàncies de tota mena i de factors interpendents, que són els que configuren i donen el seu contingut precís, sincrònic i contextual. Es tracta de veure els símbols en forma dinàmica, en els processos en què hom els emprà. L'acció simbòlica es delimita plantejant *quin* símbol és utilitzat *per qui*, *amb qui*, *on*, *quan* i *com*. D'aquest mínim test surt com a proposta de treball que els símbols són categories i valors polisèmics, heterogenis i discontinus.

LA POLISÈMIA DELS SÍMBOLS

El símbol és una associació entre un referent (una realitat perceptible) i un contingut (unes idees determinades). Els símbols d'identitat nacional posseeixen un contingut valoratiu, transmeten valors. El símbol se situa, doncs, en el procés comunicatiu, cosa que ajuda a comprendre per què no es pot desvincular el símbol del context social i històric on es troba.

L'associació entre referent i contingut té una naturalesa arbitrària, en el sentit que no hi ha relació intrínseca entre l'un i l'altre. Malgrat tot, aquesta arbitrarietat mai no és total, sinó que, com veurem més endavant, es defineix històricament. És essencial comprendre aquesta relació no intrínseca entre referent i contingut perquè possibilita:

a) Que el referent es fonamenti en "substàncies" molt diverses. Són referents simbòlics de la catalanitat coses tan diferents, per exemple, quant a "substància" com una bandera, una dansa (la sardana), un dia determinat (l'onze de setembre), un tret de la personalitat (el seny), una

figura llegendària (sant Jordi) o el mateix ús de la llengua (el català), sempre que aquestes coses ens evoquin unes idees i fins i tot unes emocions que ultrapassin les característiques del referent material *per se*.

b) Que hi hagi o pugui haver-hi més d'un significat associat a un mateix referent. Uns referents poden evocar una sola idea, però d'altres poden evocar-ne moltes alhora. Aquests últims tenen més força que els primers, precisament perquè condensen moltes coses i accions en un sol referent. Com més força té el símbol, com més significats condensa, més simple és la seva forma que, així, és més capaç de provocar associacions de caràcter molt generalitzat. Això és el que fa possible la perduració durant segles d'uns mateixos referents, que van incorporant nous continguts i n'abandonen de vells. Per contra, el símbols "menors", els menys polisèmics, són molt més dependents del context històric específic que els ha generat.

c) Que un referent pugui tenir alhora un valor icònic i un valor simbòlic. La icona, a diferència del símbol, és una associació entre un referent i un significat en què el primer és una representació del segon. La imatge de la verge de Montserrat n'és un exemple. Per una banda constitueix una representació (una icona) de la Mare de Déu, que fou trobada d'una manera miraculosa, segons ens explica la llegenda; per altra banda, posseeix un valor simbòlic, quan es considera que exerceix una protecció sagrada sobre els catalans.

La bandera ens sembla un bon exemple per il·lustrar el caràcter dels símbols, i, en concret, la polisèmia d'alguns d'ells. El referent de la bandera catalana (el drap o l'escut quadribarrat) és alhora denotatiu (icònic) i connotatiu (simbòlic). En el nostre context cultural el color vermell de les quatre barres denota sang. La sang s'associa al sacrifici, però a un sacrifici fructífer, necessari per a l'enriquiment, el creixement, la fecunditat. Recordem la llegenda que ens explica l'origen de les quatre barres vermelles, dibuixades amb

la sang de Guifré el Pelós: el sacrifici de Guifré (mort en la guerra per ajudar el rei francès) porta, en contrapartida, la posterior expansió econòmica i política catalana, la "Catalunya rica i plena". La sang apareix també en la llegenda de Sant Jordi, quan mata el drac: la sang del drac fructifica, en sorgeixen roses que el cavaller ofereix a la princesa com a símbol d'una nova situació de creixement i de plenitud. "Regada amb sang, ta terra és bona", ens diu Àngel Guimerà en el seu *Himne a Catalunya*. El color groc, pel seu cantó, representa la riquesa i la perdurabilitat. S'associa a l'or, el sol, els camps de blat madur.

Però, a més d'aquests elements denotatius (que, pel fet de ser-ho, trobem repetits a molts referents simbòlics), la bandera evoca uns altres significats molt més rics, connota uns continguts diversos, condensa moltes idees, és un referent simbòlic polisèmic. Les estrofes de Víctor Balaguer amb què hem començat aquest article ens mostren alguns dels continguts que la bandera evoca (dret, llibertat, justícia, indústria); ens en pot suggerir també d'altres: escenes llegendàries o projectes de futur, moments d'opressió i èpoques estel·lars, la unitat o la força d'esforços comuns... De fet, projectem en la bandera tot allò que cada un de nosaltres pensa del passat, del present i del futur de Catalunya; Catalunya en la seva totalitat (amb totes les facetes i elements que cadascú destria) se'ns representa a través de la bandera. Ella condensa tots els continguts possibles presents en la idea de pàtria, i, per això, el propi referent, el drap amb les quatre barres, se sacrilitza: maltractar, injuriar la bandera és equivalent a maltractar, injuriar Catalunya.

LA DISCONTINUÏTAT DELS SÍMBOLS

Catalunya és una realitat històrica i, com a fenomen temporal, està sotmesa a un canvi social, entès com una successió de

diferències en el temps, compatible amb un manteniment de la identitat. Dit d'una altra manera, malgrat que la Catalunya d'avui s'assembla ben poc a la dels inicis del segle XVIII i menys encara a la de l'etapa medieval, això no treu que hom no dubti respecte a la perduració de Catalunya durant molts segles. Ara bé, perduració en la història no vol dir el mateix que continuïtat de la història.

Es relaciona la idea de continuïtat a l'existència d'alguna cosa definible com a indissolublement catalana que es manté estable malgrat circumstàncies adverses, que reneix en moments determinats i que, en definitiva, s'immortalitza en un futur sense horitzó. Aquesta idea de continuïtat recolza en la constatació del manteniment de la llengua, d'institucions i costums catalans malgrat llargues èpoques de repressió cultural i política. Però aquests àtoms de continuïtat, observables empíricament, constitueixen un miratge, producte d'una de les possibles interpretacions de la història. No ens referim en aquest cas a la història científica, que entén de processos, de canvis d'estructures i de l'articulació de diferents sectors socials, sinó a la història mitològica que funciona (ella també) com a símbol per reforçar o recrear la memòria col·lectiva. Aquesta segona història és el resultat de la necessitat que tot individu, que tot grup social, té de legitimar el seu catalanisme fent apel·lació al passat, destriant-ne uns fets i passant-ne d'altres per alt, fent, en definitiva, la seva pròpia lectura de la història. I són precisament aquestes manipulacions del passat les que provoquen el miratge de la continuïtat històrica i de l'existència d'unes essències de la catalanitat.

La realitat és molt més complexa; no existeix continuïtat en el canvi social; precisament la discontinuïtat és l'element bàsic del canvi. Aquesta discontinuïtat en el procés històric de Catalunya és destacada per R. Llorens i Jordana en la seva crítica a la perspectiva essencialista de J. Ferrater Móra en la seva tan coneguda obra *Les formes de vida catalanes*. Diu així:

Quan el 1714 lluita Barcelona, no ho fan les comarques; quan cinc anys després, el 1719, lluiten les comarques, no les segueix Barcelona. El camp fou carlí quan la ciutat era progressista; després, quan el camp és liberal, la burgesia urbana és retrograda, espantada pel terrorisme anarcosindicalista" (Llorens i Jordana, 1968: 25).

I és que, a més de la manca de continuïtat entre uns moments històrics i altres, ens trobem que Catalunya no és tampoc una realitat homogènia, sinó que constitueix un tot summament complex quant a espai, econòmicament i, sobretot, pel que fa als diferents grups socials existents. I aquesta heterogeneïtat comporta l'existència d'unes forces socials contraposades que lluiten per assolir una hegemònia en els seus plantejaments en diferents àmbits. Els vectors que marquen els

Un pagès d'Alentorn (La Noguera), fotografiat l'any 1925 amb la clàssica barretina que avui constitueix més una icona que un símbol.

Cartells de Josep Obiols per a l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1930) i per a les escoles municipals de Barcelona (1930); dos exemples del valor de la llengua en circumstàncies i moments concrets.

fixos, ni unidireccionals, ni unitaris, ni tenen una dinàmica o ritme constant. Correlativament a la complexitat d'aquest ordre social canviant, constatem la complexa configuració simbòlica que cada etapa posseeix. L'aparent continuïtat que trobem en alguns dels símbols de la catalanitat (com és ara el cas de la bandera, o de la llengua...) es dona només pel que fa al referent, la forma, perquè els continguts canvien (i de manera considerable, de vegades) segons sigui la circumstància històrica de cada moment. Dit en altres termes, els valors vehiculats en cada moment per uns símbols aparentment estables són o poden ésser totalment diferents: els suports perceptibles de l'univers simbòlic es mimetitzen, es regeneren constantment, canvien de significat, malgrat l'engany de la seva perpetuació en el referent.

Vegem com a exemple el valor simbòlic de la llengua en circumstàncies i mo-

processos històrics de Catalunya no són diferents: L'ús del català a l'escola en una etapa política de normalització té un valor simbòlic totalment diferent del seu ús com a forma de resistència en èpoques de repressió, o bé de l'ús familiar de la mateixa llengua dins de casa. No té ni de molt el mateix valor simbòlic escriure en català avui que fer-ho fa trenta anys. No posseeix el mateix valor el català concebut com a llengua vernàcula que com a llengua científica i de cultura, com a llengua nacional, com a llengua oficial o com a llengua cooficial de Catalunya. No té el mateix valor dir avui que el català del Principat i el valencià són una mateixa llengua que dir-ho fa cent anys. I tampoc no és el mateix afirmar això en un article a la revista (ciència) que dir-ho a València en un míting d'orientació "blavera".

La discontinuïtat de la llengua com a símbol de la catalanitat ens mostra un exemple d'aquesta capacitat que molts símbols tenen de canviar de significat tot conservant un mateix referent (cosa possible pel seu caràcter polisèmic). Però tenim el cas d'altres símbols que veiem sorgir o desaparèixer en uns moments determinats, segons tinguin o no la capacitat de transmetre uns valors que s'adeqüen a les circumstàncies històriques existents.

Agafem, per exemple, el cas de la barretina. El seu ús havia estat una pràctica quotidiana dins el món pagès català, sense gaudir d'un valor simbòlic clar. A mitjan segle XIX els voluntaris catalans comandats per Prim, que tornaren victoriosos de la guerra d'Àfrica, portaven la barretina com a part del seu uniforme. Això va fer que, dins d'un ambient d'exaltació catalanista progressiva, la barretina passés a un primer pla com a sinònim de la força, el valor i el sentit de llibertat de la Catalunya pairalista, davant del conformisme de la Catalunya urbana. Progressivament la barretina va anar perdent aquest valor específic i, amb ell, molta de la seva força expressiva;

avui dia ha quedat reduïda a la categoria de component del vestit folklòric, i constitueix més una icona que un símbol.

Vegem ara el cas de la sardana, considerada avui la dansa nacional de Catalunya, cosa que li confereix uns continguts simbòlics que van més enllà de la simple execució de la dansa. L'origen de la sardana com a símbol no està pas gens lluny: fins a l'inici del nostre segle la sardana era una dansa pròpia, exclusivament, de l'Empordà. La seva difusió per arreu de Catalunya coincideix amb la fase de normalització cultural i política del noucentisme, i fixem-nos que els valors que d'aquest moment ençà s'associen a la dansa corresponen als d'una Catalunya liberal, emprenedora i renovadora, que cerca una consolidació a través dels organismes públics i a través del creixement industrial. Els valors del catalanisme del moment legitimen el paper de la burgesia, protagonista d'aquesta nova etapa en la història catalana, presentant-los com a valors interclassistes. La sardana reflecteix molts d'aquests valors: es diu que és una dansa democràtica (pot participar-hi tothom que ho vulgui), on cal una coordinació, un esforç fet en comú i, al mateix temps, una precisió estudiada. La sardana es converteix en símbol de germanor i d'unitat, cosa perfectament expressada en les tan conegudes estrofes del poema de Joan Maragall, que ens diuen: "és la dansa sencera d'un poble que estima i avança donant-se les mans". Durant el franquisme la sardana es converteix, a més, en un símbol de resistència i d'expressió del catalanisme, sobretot en aquells anys en què d'altres expressions no eren possibles. Els aplecs i les ballades van esdevenir veritables manifestacions públiques de fervor catalanista. Novament veiem com per sobre d'uns referents relativament estables es projecten les ombres de les "circumstàncies" històriques, que serveixen de catalitzadors per a l'acció simbòlica d'un poble que va adaptant el seu repertori simbòlic a les necessitats del moment.

La sardana, considerada avui com la dansa nacional de Catalunya, té uns continguts simbòlics que van més enllà de la simple execució de la dansa.

32 (256/Volum 2/abril 1982

L' HETEROGENEÏTAT DELS SÍMBOLS

Els darrers cent cinquanta anys d'història de Catalunya ens mostren la perduració d'una voluntat col·lectiva per potenciar a diferents nivells el fet diferencial català. Aquest fet diferencial es basa en unes especificitats històriques i culturals, que s'enfronten de manera constant als plantejaments uniformitzadors dels governs espanyols. Aquest caire de contrast de l'acció catalanista és el que provoca, de vegades, el miratge de l'homogeneïtat. Obviament, la defensa de Catalunya contra l'opressió centralista provoca solidaritats, coincidències tàctiques i aproximacions entre un ampli ventall de forces socials, polítiques, econòmiques i ideològiques. I aquestes coincidències tenen una projecció en l'univers simbòlic mitjançant l'existència d'uns símbols integradors, com són ara la senyera, l'himne d'Els Segadors o la diada de l'onze de setembre, per exemple.

Sota l'aparença d'homogeneïtat que comporta l'existència normalitzada d'aquestes tres menes de símbols que tota nació moderna posseeix, se solen amagar una multiplicitat de fets heterogenis, que provenen de l'ús que se'n fa. Ja hem esmentat més amunt el valor polisèmic de la bandera i de la llengua, segons l'àmbit, el context històric i la intencionalitat amb què se'ls empra. També podem dir que actualment *Els Segadors*, malgrat el seu caràcter indiscutible d'himne nacional de Catalunya, no posseeix l'exclusiva dels cànctics amb contingut ètnic i/o nacionalista. *El Cant de la Senyera*, *La Santa Espina* o el *Virolai* han posseït en diferents moments una connotació fortament carregada de catalanisme i, fins i tot, un valor substitutiu respecte a *Els Segadors*. Resulta significatiu al respecte el que diuen J. Prat i J. Contreras (1979: 102) parlant de la festa de l'entronització de la verge de Montserrat, celebrada el 27 d'abril de 1947, a la qual assistiren setanta mil persones: "l'únic símbol que no hi va ser present fou l'himne nacional

català. *Els Segadors*. Tanmateix, el *Virolai*, himne montserratí, es va carregar de significació ètnico-nacional". Evidentment, per analitzar aquest fet no es pot oblidar la data en què es va produir, les circumstàncies polítiques del moment, ni el contingut religiós de l'acte. Tots els factors contextuals juguen en la cristallització dels actes simbòlics.

Aquesta mateixa heterogeneïtat, la trobem en el joc simbòlic associat a un fet cada cop més important dins l'àmbit de l'anomenada "cultura de masses". Ens referim al futbol i, especialment, als valors i atributs associats a dos clubs catalans, com són el F.C. Barcelona i el R.C.D. Espanyol. No fa gaire tots dos clubs varen celebrar respectivament el 75è aniversari de la seva fundació. El Barcelona va aprofitar l'ocasió per posar en relleu el lema, ja antic, que proclama que "el Barça és més que un club", sug-

gerint l'aportació d'aquesta entitat esportiva a les projeccions catalanistes, i jugant la carta de la identificació entre la bandera blau-grana i la senyera, per la seva reiterada aparició conjunta dins l'estadi del Barcelona. Paral·lelament, l'Espanyol havia d'aprofitar la campanya del seu 75è aniversari per reconciliar, dins un moment d'eclosió catalanista, la seva imatge ambigua de club integrat, en origen per gent no catalana o, almenys, no catalanista. L'emblema que va adoptar va ser el de dos cercles que reproduïen les banderes d'Espanya i de Catalunya, unides per un tercer cercle amb els colors de l'Espanyol. Aquesta proposta d'harmonització simbòlica entre principis contraposats va contribuir, encara més, a reforçar l'ambigüitat i la marginalitat esportiva i extraesportiva d'aquesta institució. Veiem, doncs, com l'heterogeneïtat dels símbols és resultat de la complexitat dels contextos culturals i polítics on aparei-

Cartell de Segrelles per a les noces d'argent del F.C. Barcelona. El Barça ja era alesbores "més que un club".

abril 1982 / Volum 2 / 257) 33

sions del món que els símbols vehiculen no són essències immutables, ni estructures unidimensionals. Posseïm, com a poble, un repertori molt ric i relativament estable de referents o signes culturals d'identitat que marquen la nostra existència històrica. Ara bé, aquest repertori té un valor dialèctic i està sotmès constantment a una acció d'adequació significativa, de redefinició de continguts, que són fruit sempre d'una complexa articulació de forces socials, d'estratègies polítiques, interessos econòmics i d'antagonismes ideològics. Catalunya i els catalans no som una essència, som una complexa realitat històrica, amb un passat que cal reinterpretar i amb un futur que cal construir.

(Joan J. Pujades)

i Dolores Comas d'Argemir)

Materials de lectura

- M. Douglas: *Símbolos naturales*, Madrid, Ed. Alianza Universidad, 1978.
- J. W. Fernández: *The mission of metaphor in expressive culture*, "Current Anthropology", 1974, n.º 15: 119-145.
- J. Ferrater Móra: *Les formes de la vida catalana*, Barcelona, Ed. Selecta, 1972.
- J. Frigolé: *Inversió simbòlica i identitat ètnica: una aproximació al cas de Catalunya*, "Quaderns de l'Institut Català d'Antropologia", 1980, n.º 1: 2-27.
- C. Geertz, *The interpretation of cultures*, New York, Ed. Basic Books Inc., 1973.
- E. Leach: *Cultura y comunicación. La lógica de la conexión de los símbolos*. Madrid, Ed. Siglo XXI de España, 1978.
- R. Llorens i Jordana: *Com ha estat i com són els catalans*, Esplugues, Ed. Ariel, 1968.
- J. Prat i J. Contreras: *Les festes populars*, Barcelona, Ed. Dopesa, 1979.
- V. Turner: *La selva de los símbolos*, Madrid, Ed. Siglo XXI de España, 1980.
- R. Willis (comp.): *The interpretation of symbolism* (ASA studies) London, Malaby Press, 1975.

xen. Això mateix trobem en el simbolisme vinculat a tot un seguit d'actes populars i/o de masses durant els anys setanta, els quals van canviar si fa no fa els seus continguts específics, per convertir-se en expressions de l'enlairament catalanista, de la manifestació de la consciència col·lectiva com a poble, pel fet de constituir-se en marcs on es lluien amb profusió molts dels símbols catalans. Tal és el cas dels recitals dels ídols de la nova cançó (especialment de Raimon, Lluís Llach, Pi de la Serra o La Trinca), de les representacions de teatre català, o dels mateixos aplecs sardanistes. D'altra banda, observem com hi ha un conjunt de festes locals que en aquests mateixos anys esdevenen símbols de catalanitat, com és el cas de la Patum de Berga. El Corpus de Sitges, el Carnaval de Vilanova, la Candela de Valls, la Mercè de Barcelona o la de Sant Pere a Reus. A més, les calçotades, les castanyades, les

matances del porc i les festes majors de tot arreu es revitalitzen, amb un esforç de continuïtat i amb una consciència de recuperació que impulsa la creativitat i l'acció lúdica de masses com a instrument d'autoafirmació i com a mitjà de reforçar el sentit de confiança en les empreses col·lectives.

Els exemples que hem esmentat, i molts d'altres que podríem citar, ens demostren l'incomparable valor de catalisi simbòlica que posseeixen el que hem anomenat contextos culturals i històrics. Els moments de compressió i eclòsió nacionalista, els fluxos i refluxos en la consciència patriòtica i l'acció política, ens defineixen diferents paradigmes per l'acció simbòlica; pública o privada, normalitzada o reivindicativa, lliure o perseguida, d'afirmació o de resistència.

Proposem que per aprofundir en l'estudi de la rica simbologia del catalanisme, hem d'entendre que els valors i les vi-